

Prof. dr hab. Bogusław Pietrzak
Katedra Skarbowości
Kolegium Ekonomiczno-Społeczne
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Warszawa, 16.02.2015 r.

Recenzja

pracy doktorskiej mgr Janusza Kunkowskiego pt. „Ewolucja elektronicznych instrumentów płatniczych na rynku detalicznym”, napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Danuty Dziawgo

1. Uwagi wstępne

W przedstawionej mi do recenzji rozprawie doktorskiej autor podjął się realizacji ambitnego, interesującego, aktualnego i pożytecznego, zarówno dla teorii jak i praktyki, zadania naukowo-badawczego polegającego na, jak to sam stwierdza, określeniu „stanu oraz możliwych kierunków rozwoju usług płatniczych w Polsce i na świecie”. Wprawdzie istniejąca literatura na ten temat jest dosyć obszerna, ale jak wynika z treści towarzyszących celowi głównemu pracy, celów szczegółowych Pan mgr J. Kunkowski wyraźnie określił konkretne zamiary analityczne, aby skoncentrować swoją uwagę i wysiłek badawczy na niezwykle istotnych, zwłaszcza z punktu widzenia dalszego rozwoju elektronicznych instrumentów płatniczych, problemach dotyczących wykorzystania Internetu, zbadania czynników decydujących o wprowadzeniu przez sklepy internetowe poszczególnych metod płatności oraz określenia technologii i rozwiązań płatniczych stwarzających największe możliwości dalszego rozwoju.

Godnym uwagi i pozytywnej oceny, już w tym miejscu recenzji, jest fakt sformułowania w ramach prezentowanych we wstępie intencji i podjętych zobowiązań naukowych trzech, nakierowanych również na rozwiązywanie problemów rozwojowych w badanej dziedzinie, hipotez badawczych.

Wskazuję na owe cele i hipotezy, aby wyraźnie zaznaczyć wyznaczone przez nie priorytety w realizowanej systematycznie i konsekwentnie procedurze analityczno-badawczej.

Wśród szeregu pozytywnych cech tych intencji wymienić należy również tę właściwość, która polega na prawidłowym doborze i wykorzystaniu takich metod badawczych, (opisowej, porównawczej, analizy literatury, ankietacji), które, jak wykaże

dalsza część recenzji, pozwoliły na efektywne i skuteczne połączenie w przeprowadzonej analizie aspektów systemowo – teoretycznych i praktycznych. Zrealizowana seria badań własnych autora dotyczących problematyki usług płatniczych w handlu internetowym obejmująca sprzedawców i konsumentów świadczy zarówno o randze tych badań w realizacji przyjętych zadań jak i o świadomym wyborze takich metod, które wymagają dużego wysiłku, ale powodują, iż efekty charakteryzują się dużą dozą wiarygodności i pozwalają na wysoce obiektywną weryfikację postawionych hipotez.

Potwierdzam deklarację autora o tym, iż „realizacji celów pracy została podporządkowana jej struktura”. Dlatego też uznałem, że moja ocena dotycząca wywiadywania się Pana mgr J. Kunkowskiego z przyjętych, ambitnych i odpowiedzialnych zamierzeń będzie oparta na opiniach poszczególnych części rozprawy przedstawionych poniżej.

2. Ocena poszczególnych części pracy i uwagi szczegółowe

Wstęp posiada klasyczne cechy fragmentu pracy wprowadzającego czytelnika w charakter tytułowych problemów i ich znaczenia dla rozwoju elektronicznych instrumentów płatniczych na rynku detalicznym.

Sformułowane we wstępie intencje badawcze i przyporządkowane im priorytety, precyzyjnie określają kierunki i kolejność realizowanego z dużą konsekwencją postępowania analityczno-badawczego. Krótka, syntetyczna prezentacja treści poszczególnych rozdziałów dobrze służy zapoznaniu czytelnika, już na tym etapie prowadzonych rozważań, z ich charakterem i z metodą systematycznego dochodzenia do ostatecznych efektów zaangażowania autora w rozwiązywaniu zarówno bieżących jak i perspektywicznych problemów związanych z wykorzystaniem, operacyjnym i strategicznym, elektronicznych instrumentów płatniczych.

Rozważania przeprowadzone w pięciu kolejnych rozdziałach można, uwzględniając kryteria merytoryczne i metodologiczne, podzielić na dwie, wzajemnie powiązane i uzupełniające się, grupy. Pierwsza z nich posiadająca cechy systemowo-teoretyczne z szerokim wykorzystaniem doświadczeń praktycznych określających ewolucję pieniądza w gospodarce, istotę i charakter systemu płatniczego oraz instrumentów płatniczych, rozwój rynku detalicznych usług płatniczych na świecie, w Europie i w Polsce, a także rynek płatności zbliżeniowych w Polsce i na świecie, tworzy obraz stanu, ewolucji i możliwości rozwojowych tytułowych problemów zaprezentowanych w rozdziale pierwszym, drugim, trzecim i częściowo czwartym (pkt 4.1, 4.2).

Treść rozdziału pierwszego posiada charakter rozważań problemowo – historycznych. Jego wstępna część prezentująca zarys historii pieniądza ukazuje ewolucję form pieniądza gotówkowego i bezgotówkowego oraz, na tym tle, rozwój kart płatniczych. Wypełnia więc w podstawowym stopniu funkcję poznawczo – dydaktyczną. Zwracam tu uwagę na zbyt syntetyczne, nawet zbyt ogólnikowe, stwierdzenia zawarte w końcowej części rozważań w pkt. 1, 1, 3 (str. 28) w której autor stwierdza m.in. iż „jeżeli w gospodarce znajduje się zbyt wiele pieniądza (podaż jest wysoka), wówczas wzrasta inflacja. Popyt na pieniądz zgłaszany jest natomiast przez gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa. Jego wielkość zależy przede wszystkim od poziomu dochodu narodowego, stopy procentowej i poziomu inflacji oraz wielkości dochodów osobistych”. Przydałby się tu, przynajmniej krótki komentarz czy interpretacja tego typu syntetycznych twierdzeń. Stwierdzenia te, przedstawione w tak ogólnej formie, stanowią jakby „prawdy oczywiste” będące wyrazem uogólniających efektów dotychczasowego stanu wiedzy na wymienione problemy. Nie w każdych sytuacjach są jednak prawdziwe.

Druga część rozdziału pierwszego stanowi prezentację istotnych cech wybranych teorii popytu na pieniądz – teorii ilościowej, teorii keynesowskiej oraz teorii monetarnej. Prezentację tą można uznać za szkic omawianych koncepcji zakończony takim oto stwierdzeniem, chyba też nadto ogólnym, że „jednak w wyniku rozwoju gospodarczego oraz postępu techniczno-technologicznego, a także globalizacji to pieniądz bezgotówkowy stał się jedną z „najpopularniejszych form płatności”.

Forma prezentacji cech charakterystycznych systemu płatniczego i instrumentów płatniczych zawartej w rozdziale drugim jest podobna do tej, którą przedstawiono w rozdziale pierwszym. Autor, dbając o systematyczne dochodzenie do sedna spraw związanych z funkcjonowaniem elektronicznych instrumentów płatniczych, poddaje je charakterystyce poprzedzając słusznie omówieniem (opisem) instytucji i systemu płatniczego. Po krótkim wstępnym wprowadzeniu dotyczącym istoty systemu płatniczego prezentuje rozwiązania funkcjonujące w Polsce, wskazując na rolę i miejsce takich instytucji jak: Narodowy Bank Polski, Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych, Komisja Nadzoru Finansowego, Krajowa Izba Rozliczeniowa, Krajowy System Rozliczeń, Związek Banków Polskich, Radę Wydawców Kart Bankowych oraz Radę ds. Systemu Płatniczego. Rozważania dotyczące instrumentów płatniczych prowadzone są w podobnym stylu.

Charakterystyce instrumentu płatniczego, zwłaszcza elektronicznego, towarzyszy szczegółowy opis (z wykorzystaniem graficznych metod prezentacji) tradycyjnych oraz innowacyjnych instrumentów płatniczych. Tworzy to naturalną, merytoryczną podstawę do

wskazania na istotne elementy systemu kart płatniczych, w szczególności związanych z podmiotami tworzącymi rynek kart płatniczych w skład którego wchodzi: organizacje płatnicze, wydawcy kart, akceptanci kart, agenci rozliczeniowi, posiadacze kart.

Część rozważań dotyczy funkcjonowania modeli dwustronnych, trójstronnych oraz czterostronnych określanych mianem biznesowych, a także systemów funkcjonujących na świecie (MasterCard Visa, Japan Credit Bureau, Union Pay, American Express, Diners Club. Informacje i opisy dotyczące tych systemów mają tu jedynie charakter sygnałny.

Treść rozdziału trzeciego odpowiada jego tytułowi brzmiącemu „Rozwój rynku detalicznych usług płatniczych”. Zgadza się z informacją i deklaracją autora wskazującego we wstępie rozprawy, iż „rozdział ten „zawiera ... analizę parametrów ilościowych dotyczących rynku płatności bezgotówkowych w poszczególnych częściach świata, ze szczególnym uwzględnieniem rynku polskiego”, a ponadto dużo uwagi badawczej i wysiłku na rzecz uwypuklenia (wyeksponowania) roli Internetu w płatnościach elektronicznych poświęcono trzem problemom dotyczącym:

- znaczeniu Internetu dla rozwoju handlu detalicznego,
- roli serwerów społecznościowych w handlu internetowym,
- metodom płatności stosowanym w handlu internetowym.

W pierwszym obszarze badawczym (rynek płatności bezgotówkowych) autor zaprezentował, posługując się obszernym zestawem danych obrazujących istniejący stan, opatrzonych autorskimi interpretacjami i komentarzami, ilościowe i jakościowe aspekty rozwoju rynku płatności bezgotówkowych (na świecie, w Europie i w Polsce).

Najskromniej efekty tego rozwoju przedstawione zostały w części poświęconej sytuacji na świecie. Analiza ograniczona została tu do 20 zdań zawierających wyrywkowe informacje o globalnych tendencjach w analizowanym temacie. Treść tej części rozdziału poświęconej Europie i Polsce tworzy wyraźny obraz badanego rynku pozwalający na wyrobienie sobie opinii nie tylko o już osiągniętych efektach dokonanych, dynamicznych zmianach, ale i o dalszych, przewidywanych tendencjach.

Drugi wyodrębniony fragment omawianego rozdziału poświęcony płatnościom za pośrednictwem Internetu oceniam również pozytywnie. We wszystkich trzech, wymienionych wcześniej, obszarach badawczych dostrzec można wysoki stopień zaangażowania autora w rzetelną analizę przeprowadzoną z myślą o podkreśleniu roli Internetu w realizacji funkcji przypisanych tej formie elektronicznych instrumentów płatniczych na rynku detalicznym. Jest to dobra, podstawa merytoryczna uwzględniająca podjęcie przez autora badań empirycznych, których efekty zostały zaprezentowane w dalszych fragmentach rozprawy.

Wyrazem kontynuacji tego typu analizy i prezentacji jest również treść dwu pierwszych części rozdziału czwartego zatytułowanego „Rynek płatności zbliżeniowych w Polsce i na świecie”. Wspomniane wyżej dwa pierwsze fragmenty rozdziału czwartego poświęcone zostały charakterystyce płatności zbliżeniowych oraz ich funkcjonowaniu na świecie, także w Polsce. Pan mgr J. Kunkowski zastosował tu klasyczną metodę analizy wskazując w pierwszej części na początki rozwoju technologii identyfikacji radiowej, jej etapy wdrożeniowe oraz alternatywne formy karty płatniczej. Cennym elementem tej analizy jest umiejscowienie w niej informacji, opatrzonej krótkim komentarzem, dotyczącej niezwykle istotnego czynnika decydującego o skali i efektach stosowania płatności zbliżeniowych jakimi są porozumienia w sprawie standardów.

Drugą część autor poświęcił rozwojowi rynku płatności zbliżeniowych na świecie. Analiza tu przeprowadzona posiada wymiar geograficzny, a jej przedmiotem są 3 obszary: świat, Azja oraz Polska. We wszystkich elementach zastosowanej tu procedury analitycznej wykorzystane zostały bogate zbiory informacji, które uzupełnione autorskimi opiniami tworzą obraz zakresu i dynamiki funkcjonowania płatności zbliżeniowych wraz z infrastrukturą niezbędną do dokonania i obsługi transakcji.

Szczególnie cennym akcentem przedstawionej charakterystyki są towarzyszące jej opinie oraz wnioski autora dotyczące rynku kart zbliżeniowych i płatności mobilnych w Polsce. Godnym uwagi i pozytywnej oceny są końcowe stwierdzenia dotyczące już osiągniętych sukcesów oraz perspektyw rozwojowych związane zwłaszcza z dynamicznym rozwojem omawianego segmentu rynku płatności zbliżeniowych. Autor pisze m.in. „Dzięki dobrze rozwiniętej infrastrukturze płatności zbliżeniowych Polska jest jednym z pierwszych krajów w Europie, gdzie uruchamiane są płatności mobilne ... Rynek płatności mobilnych może być wielką falą w biznesie technologicznym ... Sukces polskiego rynku płatności zbliżeniowych zależy w dalszej mierze od zmiany wysokości i struktury opłat oraz redukcji opłaty interchange”.

Ten fragment pracy kończy dotychczasowe rozważania autora, który dzięki ich charakterowi oraz problemowemu, geograficznemu i czasowemu zakresowi tworzy równoległą płaszczyznę poznawczą dotyczącą roli i znaczenia elektronicznych instrumentów płatniczych na rynku detalicznym. To jednak jest tylko wstęp pozytywnej oceny dokonań analityczno – badawczych autora.

Za cenny wkład do rozwoju teorii i praktyki w zakresie tytułowych zagadnień, pozwalający na pozytywną ocenę realizacji postawionych celów: głównego i celów szczegółowych, a także weryfikacji sformułowanych na wstępie hipotez, uznaję efekty badań

przeprowadzonych przez Pana mgr J. Kunkowskiego zaprezentowane w pkt. 4.3, a zwłaszcza w rozdziale piątym.

Wyniki badań zaprezentowane w końcowym fragmencie rozdziału czwartego poświęcone efektywności ekonomicznej metod płatności detalicznych stosowanych w punktach handlowo – usługowych są rezultatem aktywnego uczestnictwa autora „w dużym pionierskim projekcie badań empirycznych, który obejmował rejestrację i szczegółową analizę procesu płatności realizowanego z wykorzystaniem różnorodnych instrumentów płatniczych”. Przedstawiony opis metodyki badania potwierdza jego szeroki zakres oraz poważne, merytoryczne zaangażowanie biorących w nim udział ponad 30 osób, w tym Pana mgr J. Kunkowskiego. Zaprezentowane wyniki badania oraz wynikające z nich wnioski posiadają istotne znaczenie dla konstruowania programów rozwojowych obrotu bezgotówkowego w Polsce i ich udziału w transakcjach detalicznych – na uwagę zasługują zwłaszcza wnioski o tym, że płatności tradycyjnymi kartami płatniczymi są bardziej czasochłonne niż płatność gotówką oraz, że w polskich transakcjach detalicznych dominującą rolę odgrywa wciąż gotówka. Mam tu jednak pewną uwagę, którą zaprezentuję w dalszej części recenzji.

Nie ulega wątpliwości, iż podstawowe znaczenie dla generalnej pozytywnej, oceny pracy doktorskiej Pana mgr J. Kunkowskiego ma treść rozdziału piątego, w którym zaprezentowano analizę opartą o wyniki badań ankietowych przeprowadzonych przez autora w sklepach internetowych, dotyczących płatności w handlu internetowym oraz wśród użytkowników Internetu.

W pierwszej części rozdziału procedura analityczno - badawcza oparta została na dociekaniach związanych z efektami serii dwóch badań ankietowych przeprowadzonych w latach 2010 i 2012, i w drugiej zaś na badaniu użytkowników Internetu.

Godnym uwagi jest zawartość merytoryczna przygotowanych przez autora ankiet, zwłaszcza skierowanych do sklepów internetowych oraz zakres badania dotyczący liczby respondentów oraz geograficznego i przedmiotowego obszaru działalności sklepów. Dzięki temu, słusznie w fragmencie poświęconym wynikom badania metod płatności wykorzystywanych przez sklepy internetowe, autor akcentuje to, iż efekty te pozwoliły na określenie zasięgu akceptowania poszczególnych metod płatności stosowanych w polskim handlu internetowym i na określenie dominujących metod płatności, a także możliwości ich wyboru przez klientów.

Obszerna, wszechstronna, wieloczynnikowa analiza wyników badania metod płatności realizowanych przez sklepy internetowe oparta została na bogatym zestawie materiału

uzyskanego w trakcie badania opatrzonego autorskimi komentarzami i wyrażanymi przekonująco spostrzeżeniami i ocenami, pozwalającymi na formułowanie wniosków dotyczących nie tylko przeszłości oraz istniejącego stanu, ale również przyszłości.

Równie pozytywnymi cechami charakteryzuje się badanie użytkowników Internetu. Pan mgr J. Kunkowski przyjął dla prezentacji efektów swojego, w tym zakresie, wysiłku badawczego w pkt. 5.2 podobną do poprzedniej strukturę rozważań przedstawiając metodykę badań – wskazując zwłaszcza na dużą liczebność i zróżnicowanie próby badawczej, co pozwoliło na szczegółową analizę preferencji użytkowników, na wyniki badania – przedstawiając strukturę wykorzystania usług internetowych, stopień znajomości określonych metod płatności wśród konsumentów, wśród różnych grup społecznych, intensywność wykorzystania tych metod przez klientów, a także na wnioski z badań w których zwraca się przede wszystkim uwagę, iż w dalszym ciągu stan ich wiedzy na temat funkcjonowania, obsługi oraz dostępności poszczególnych metod w sklepach internetowych jest bardzo niski i zróżnicowany. To pozwala autorowi na sformułowanie ważnego postulatu zwiększenia zakresu i poziomu edukacji dotyczącej korzyści płynących z wykorzystania określonych form płatności.

Można więc z całym przekonaniem stwierdzić, iż treść całego piątego rozdziału stanowi najbardziej istotny wkład do wiedzy o współczesnej i przyszłej roli elektronicznych instrumentów płatniczych w rozwoju systemu płatniczego. Seria badań empirycznych autora przyniosła szereg niewątpliwie pozytywnych rezultatów, które w ostateczności zostały w rozległej i klarownej postaci zaprezentowane w ogólnym podsumowaniu.

Stanowi ono zestaw autorskich opinii, wniosków i postulatów uzyskanych dzięki systemowo – teoretycznej analizie (połączonej z aspektami praktycznymi) dotyczącej istoty, ewolucji oraz uwarunkowań rozwoju elektronicznych instrumentów płatniczych, oraz, a nawet przede wszystkim, dzięki wspomnianym badaniom ankietowym. Na ten zbiór składają się szczegółowe ustalenia dotyczące sześciu obszarów problemowych dotyczących:

- polskiego rynku usług płatniczych na tle krajów Unii Europejskiej,
- rozwoju rynku płatności zbliżeniowych,
- metod płatności stosowanych w handlu internetowym i ich ewolucji,
- wpływu regulacji prawnych na rozwój rynku usług płatniczych,
- przewidywań dotyczących rozwoju rynku usług płatniczych.

Zaprezentowany w podsumowaniu zbiór efektów wysiłku analityczno – badawczego autora pozwolił Mu na określenie stopnia realizacji wyznaczonych celów oraz weryfikację przyjętych hipotez (dwie zostały zweryfikowane pozytywnie, jedna negatywnie).

Na tle tej ogólnej, pozytywnej oceny rezultatów pracy badawczej wykonanej przez autora wyłania się jednak, jedna, jak mi się wydaje, poważna refleksja. Otóż Pan mgr J. Kunkowski podporządkował (słusznie) charakter i zakres przeprowadzonych w rozprawie rozważań wyraźnie określonych we wstępie celów i hipotez badawczych. Wyniki charakterystyk i opisów dotyczących ewolucji pieniądza, systemu płatniczego i instrumentów płatniczych, rozwoju rynku detalicznych usług płatniczych, rynku płatności zbliżeniowych skonfrontował z efektami przeprowadzonych badań empirycznych. Podjął też próbę zbadania efektywności ekonomicznej metod płatności detalicznych stosowanych w punktach handlowo-usługowych. I tu mam uwagę co do istoty i skali tego badania. Autor pisze „badania efektywności ekonomicznej metod płatności stosowanych w punktach handlowo-usługowych zostało przeprowadzone za pomocą monitoringu wideo w czasie normalnych godzin pracy sklepów oraz w ramach transakcji testowych po ich zamknięciu”. Wydaje mi się, iż wprawdzie jest to badanie niewątpliwie pożyteczne ale jego wyniki nie w pełni obrazują „efektywność ekonomiczną”. Dla jej ustalenia należałoby określić (oszacować, zmierzyć) ekonomiczne rezultaty funkcjonowania analizowanych metod płatności i ich koszty dla podmiotów uczestniczących w transakcjach (tworzących podaż i popyt na tym specyficznym rynku). Może ta uwaga przyda się w dalszych pracach autora.

3. Generalna ocena pracy

Treść pracy, uzyskane efekty, zarówno w części rozważań dotyczących systemowo-teoretycznych jak i praktycznych aspektów funkcjonujących systemów płatniczych, a w ich ramach elektronicznych instrumentów na detalicznym rynku usług jak i te zaprezentowane w fragmentach odzwierciedlających wysiłek autora w realizacji badań empirycznych (ankietowych), można uznać za twórczy wkład do teorii i praktyki dotyczących badanego segmentu współczesnych rynków finansowych.

Pozytywne rezultaty w postaci zrealizowanych celów (głównego i szczegółowych) oraz weryfikacji sformułowanych trzech hipotez uzyskane zostały w wyniku systematycznego, konsekwentnego postępowania analityczno – badawczego opartego na gruntownej wiedzy autora z wykorzystaniem zarówno współczesnej literatury przedmiotu jak i znajomości realnych warunków funkcjonowania elektronicznych instrumentów płatniczych.

Są również świadectwem poważnego zaangażowania w realizacji odpowiedzialnych zobowiązań.

Formułowane, zarówno w trakcie rozważań jak i w podsumowaniu spostrzeżenia, opinie, wnioski i postulaty mają poważne znaczenie dla ustalenia wyników ewolucji elektronicznych instrumentów płatniczych, ich roli i znaczenia na obecnym etapie rozwoju rynków finansowych oraz, co jest niezwykle istotne, dla określenia warunków dalszego, dynamicznego ich rozwoju.

Podkreślić pragnę jeszcze jeden aspekt tej pozytywnej oceny rozprawy doktorskiej Pana mgr J. Kunkowskiego. Poza walorami merytorycznymi i metodologicznymi praca posiada wysoko przeze mnie oceniane cechy o charakterze dydaktyczno – poznawczym. Kończąc, stwierdzam, iż praca pt. „Ewolucja elektronicznych instrumentów płatniczych na rynku detalicznym” odpowiada ustawowym wymogom stawianym rozprawom doktorskim i w związku z tym wnoszę o dopuszczenie Pana mgr J. Kunkowskiego do publicznej obrony rozprawy Jego autorstwa.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'B. B.', written in a cursive style.